

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ»

(11 травня 2018 року)

Харків – 2018

15. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. К.: Наук. думка, 1997. Т. 1: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. 422 с.
16. Українські гімназії // Вільна українська школа. 1917. № 2. С. 115.
17. Циркуляр до директорів середніх шкіл всіх відомств та інспекторів вищих початкових торгових та інших шкіл України // Вільна українська школа. 1918. № 5-6. С. 72-73.

Довганюк А. С., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. С. Гончарова

РОЛЬ С. ЄФРЕМОВА У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО ТА ДИРЕКТОРІЇ

Вивчення історії національних змагань в Україні неможливо уявити без дослідження дій певних осіб, які брали в них участь. Так, успіхи й результати боротьби українського народу 1917 – 1921 рр. багато в чому пояснюються як сильними, так і слабкими сторонами тогочасних творців національної державності, рівнем теоретичної зрілості, здатністю до практичного виконання поставлених завдань. Об'єктивне відтворення подій української революції неможливе без звернення до постаті Сергія Олександровича Єфремова, який з юнацьких років зробив свій життєвий вибір, утвердився в світоглядних позиціях, ставши на шлях захисника та провідника української національної ідеї. Не відмовився він від її реалізації й в часи гетьманату П. Скоропадського та Директорії. Не входячи до державних структур, він, відігравав значну роль в суспільно-політичному житті.

Суспільно-політична діяльність Сергія Єфремова привертала увагу науковців. На особливу увагу заслуговують роботи В. Вериги [2], О. Любовця [6], Л. Могильницького [7], В. Стрільця [9]. Автори подають окремі аспекти його діяльності у період української революції 1917-1921 рр. і приходять до єдиного

висновку, що він був досить впливовою фігурою в середовищі політичної еліти цього періоду. Однак, слід відзначити, що залишилось ще значне коло питань, які потребують більш прискіпливого вивчення. Одне з них – суспільно-політична діяльність С. Єфремовав період гетьманату П. Скоропадського та Директорії

29 квітня 1918 р. влада в Києві була захоплена гетьманом П. Скоропадським. З одного боку, Сергій Олександрович бажав взяти участь у новому гетьманському уряді, з іншого – він вагався. С. Єфремов стверджував: «вважав (і вважаю), що ні один чесний громадянин не може йти до уряду виконаного чужинецькими руками перевороту, маючи перед собою до того ж такий недвозначний документ реакційного курсу, як перша «грамота» Скоропадського» [4. С. 315]. Додатковою причиною його обережності стали надто реакційні дії нової влади щодо тимчасового закриття «Нової Ради», арешти соратників по УПСФ. Попри це С. Єфремов від імені УПСФ продовжував вести переговори про вступ есефів до нового уряду і прагнув порозумітися не тільки з гетьманом, але й німецьким окупаційним командуванням, яке гетьмана підтримувало [9. С. 62]. 2 травня 1918 р. С. Єфремов на чолі делегації представників своєї партії наніс візит до начальника штабу німецьких військ генерала В. Гренера, який мав незаперечний вплив на П. Скоропадського, і виклав йому умови, за яких вони згодні увійти до уряду – це повна заміна кабінету міністрів, саморозпуск, на його думку, збанкрутілої Центральної Ради, створення нового законодавчого органу – Державної Ради, зміна аграрної політики, припинення арештів тощо. Водночас він передав проект нової Конституції і запропонував новий склад уряду [3. С. 54-55].

10-13 травня 1918 р. відбувся черговий з'їзд УПСФ, скликання якого саме в цей час інколи трактувалося як спроба керівництва партії відреагувати на нові політичні реалії, що склалися в результаті гетьманського перевороту. Серед антигетьманських постанов і резолюцій УПСФ Д. Дорошенко згадує документи, що засудили гетьманську грамоту, яка сприймалася як аналог конституції, вважаючи її за «абсолютистичну й антидемократичну»; так само осуджено і Кабінет міністрів, як «недемократичний і в багатьох випадках протидержавний».

В резолюції «в справі відношення до центральних держав», на вимогу С. Єфремова, заявлено протест проти «втручання німецького командування до справ вищої політики на Україні, проти образи парламенту країни – Центральної Ради, розгону її й встановлення німецькою силою гетьманства й абсолютно недемократичного москвофільського своїми тенденціями уряду» [3. С. 46]. З'їзд обрав новий Головний комітет партії, який очолив С. Єфремов.

Незважаючи на негативне ставлення С. Єфремова до гетьманської влади, окремі представники УПСФ (не без згоди керівництва партії, звичайно) взяли участь у роботі органів влади Української держави. Це певною мірою давало йому можливість отримувати інформацію державного значення і будувати свою тактику і стратегію поведінки партії. Незважаючи на участь в державних органах влади представників УПСФ, Сергій Олександрович не бажав втрачати зв'язок і з опозиційними гетьману партіями. Зокрема, протягом травня-червня 1918 р., за ініціативою С. Єфремова, регулярно проводилися таємні наради керівних діячів УПСФ, УСДРП, УПСР. Метою цих нарад було взаємне інформування їх учасників та підтримка національно свідомих українських представників у державних структурах Гетьманату.

21 травня 1918 р. збулася одна із задумок С. Єфремова, який мріяв утворити єдиний демократичний блок партій і організацій. УПСФ з хліборобами-демократами, соціалістами-самостійниками, Українською трудовою партією, Об'єднаною радою залізниць України й Головною радою Всеукраїнської поштово-телеграфної спілки утворили УНДС, призначення якого він вбачав у проведенні «вищої політики» [8. С. 455]. 24 травня УНДС подав гетьманові П. Скоропадському меморандум, у якому кабінет міністрів був схарактеризований як неукраїнський і за складом, і за орієнтацією. Того ж дня до подання меморандуму відбулося засідання Головного комітету УПСФ, на якому було вирішено підписати меморандум, але в делегацію до гетьмана не входити, бо УНДС вирішив подавати документ у разі, коли не буде порозуміння з гетьманом. І після трьох тижнів існування уряду Ф. Лизогуба Є. Єфремов з колегами по партії припускали, що гетьман запропонує УПСФ сформувати уряд [1. С. 72]. Однак їхні

очікування не виправдалися. Початок виводу німецьких військ і підготовка союзу з білогвардійцями перекреслила всі плани С. Єфремова по реформуванню Української держави. Відповіддю опозиційних сил стало створення 13 листопада 1918 р антигетьманської коаліції і Директорії в складі В. Винниченка, С. Петлюри, О. Андрієвського, А. Макаренка і Ф. Швеця.

Сергій Олександрович знав, що готується повстання проти цього уряду і самого гетьмана П. Скоропадського, але умовляв В. Винниченка не починати повстання. 14 листопада 1918 р., безпосередньо перед повстанням, керівники УПСФ разом із представниками УХДП та «Всеукраїнського союзу дрібних і середніх землевласників» намагалися схилити гетьмана до порозуміння з УНС, щоб у такий спосіб уникнути повстання. Така поведінка есефів викликала гостру критику соціалістів, яка не вщухала навіть протягом наступного року [7. С. 165]. Однак початок повстання змусив партію і С. Єфремова змінити свою позицію.

14 грудня 1918 р. П. Скоропадський змушений був відмовитись від влади і виїхати до Німеччини. Умови, що склалися наприкінці 1918 р. з відновленням УНР під проводом Директорії, поставили С. Єфремова і соціалістів-федералістів у досить складне становище. Здобутий есефами за часів Гетьманату образ найвпливовішої української політичної партії не сприймався новими провідниками України. Але соціалісти не могли повністю проігнорувати УПСФ з огляду на її значний інтелектуальний і кадровий потенціал, який уособлювали С. Єфремов, Ф. Матушевський, О. Шульгін та ін. У свою чергу, Сергій Олександрович з колегами по партії вирішили підтримати Директорію, сподіваючись впливати на формування її політики. Однак Директорія в особах В. Винниченка та С. Петлюри ігнорувала досвідчених громадсько-політичних діячів і «гнала їх геть»[10. С. 52]. Це змушувало С. Єфремова як керівника УПСФ підлаштовуватися під настрої керівних партій Директорії – соціал-демократів і соціалістів-революціонерів. Він вирішив, що, якщо партії не дозволять увійти до провладної команди, її представники будуть працювати в урядових та інших владних структурах не акцентуючи уваги на своїй

партійній приналежності. Загалом в уряді та на дипломатичній службі працювало 8 есефів [2. С. 420].

27 грудня 1918 р. на засіданні Головного комітету УПСФ С. Єфремов сформулював основні політичні завдання УПСФ, зокрема і щодо ставлення до новоствореного уряду. У резолюції головного комітету зазначалося, що лише угода з Антантою (за умови нейтралітету України) забезпечить їй незалежність, що УПСФ вимагатиме припинення громадянської війни та відстоюватиме утвердження народоправства; боротиметься з анархічними й антидержавними елементами за допомогою твердої військової влади; що курс на організацію влади через Трудовий конгрес УПСФ вважає помилковим та шкідливим для майбутнього України. Партія виступає за широкі соціальні реформи, а не за «соціалістичні експерименти», що в умовах розвалу народного господарства, фінансів і кредиту можуть призвести до краху української державності. Резолюція вимагала деполітизації армії та скликання демократичного тимчасового передпарламенту з метою залучення до роботи представників усіх націй і класів, а також участь членів УПСФ в урядових та громадських структурах. С. Єфремов вважав, що при теперішньому курсі політики всі члени партії повинні допомагати уряду своєю роботою в державних громадських закладах, «не беручи, однак, на себе політичної відповідальності, а тому члени партії не можуть займати посад вище товариша міністра» [5. С. 49].

Підходи С. Єфремова до питання державного ладу залишилися незмінними. Він виступав за демократичні основи державного ладу. Це яскраво підтверджує його позиція щодо Трудового Конгресу. Із відкриттям Трудового Конгресу С. Єфремов поставив під сумнів здатність до державної роботи, визначивши його як сурогат народного представництва, далекий від справді демократичних виборів. Результати роботи конгресу він оцінив двояко: з одного боку, сприймав схвально те, що конгрес відкинув проекти радянської влади в Україні за більшовицьким зразком, та водночас застерігав від ухваленого конгресом принципу розбудови країни за допомогою трудових рад. Сергій Олександрович

підтримав його рішення про підготовку справедливого виборчого закону для скликання майбутнього українського парламенту. Декларацію, вироблену керівництвом УПСФ, на одному із засідань зачитав Лещенко [6. С. 205]. Просування більшовицьких військ Україною відбувалося в міру відходу німецьких та австрійських військ. Під натиском більшовицької загрози Трудовий конгрес змушений був припинити свою діяльність.

На початку квітня 1919 р. сталося те, чого побоювався С. Єфремов, даючи згоду на участь представників УПСФ в уряді С. Остапенка, – еседеки й есери прийшли до думки, що єдиним порятунком для УНР буде формування виключно соціалістичного уряду. 9 квітня 1919 р. постановою Директорії УНР в особі С. Петлюри був призначений уряд із числа представників лише УСДРП та УПСР. Це рішення викликало неоднозначну реакцію в українському суспільстві. Однак протестувати проти цих планів С. Єфремов та інші керівники ліберальних і правих партій не стали [10. С. 12]. Зі свого боку він вважав що УПСФ не повинна відкликати всіх своїх членів чи тих, хто їй співчуває з урядових посад, бо не полишав надій на повернення УПСФ до влади як урядової партії та розраховував на зміну урядової політики через урядовців-есефів. Офіційно ж Сергій Олександрович став в опозицію до урядового курсу.

Таким чином, зі зміною політичної ситуації в Україні у квітні 1918 року відбулася й трансформація поглядів С. Єфремова. З переконаного федераліста він поступово стає державним діячем, який, відкидаючи кон'юнктурні міркування, в своїй системі цінностей на перше місце ставить інтереси України. На його думку, розбудовувати українську державу можна через участь у рівноправній федерації народів, до якої варто приєднатися лише після здобуття незалежності. «До федерації через незалежність» стало дефініцією його подальшої суспільно-політичної діяльності. С. Єфремов розумів, що Україна як держава може відбутися лише після кропіткої і наполегливої пропагандистської роботи серед різних верств населення, яке має усвідомити її потрібність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брик О. Тернистий шлях українського уряду. (1918 – 1921). Вінніпег: Б. в., 1969. 152 с.
2. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923: У 2-х т. Львів: Інститут українознавства НАН України, 1998. Т. 2. 502 с.
3. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. К.: Темпора, 2002. Т. 2. 351 с.
4. Єфремов С. Щоденник. Про дні минулі (спогади). К.: Видавничий Дім «Альтернативи», 2011. 792 с.
5. Костюк Г. Єфремов і Винниченко // Літературна панорама. 1990. № 5. С. 45-51.
6. Любовець О. Українські політичні партії й політичні альтернативи 1917-1920 рр. К.: Основа, 2005. 311 с.
7. Могильний Л. П. Сергій Єфремов у суспільно-політичному житті України. К.: Пан Тот, 2011. 295 с.
8. Солдатенко В. Ф. Українська революція: історичний нарис. К.: Либідь, 1999. 975 с.
9. Стрілець В. В. Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, діяльність (кінець ХІХ століття – 1939 р.). К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. 361 с.
10. Фещенко-Чопівський І. Хроніка мого життя (Спогади міністра Центральної Ради та Директорії). Житомир: КВО «Газета «Житомирські вісті», 1992. 124 с.

Єгоршина О.О., співпрацівник кафедри історії України
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

**ПРОДОВОЛЬЧА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ
ПРОГОЛОШЕННЯ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО
(БЕРЕЗЕНЬ-КВІТЕНЬ 1918 р.)**